

4.

ИЗТОЧНИЦИ НА ПРАВОТО И ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО

Ключови понятия:

*Източници на правните норми;
международни императивни принципи и международни
договори; нормативни актове (видове); правови обичаи;
съдебна практика (съдебен прецедент);
договорно споразумение.*

Под източници на правните норми се разбират начините на формирането им, т.е. процедурите и актовете, чрез които тези правни норми стават позитивно право и законодателство, придобиват валидност и се реализират в живота. При формулирането на правото като съвкупност от правни идеи, норми и правоотношения се очертават следните групи източници на правни норми:

- международноправни императивни принципи и международни договори;
- нормативни актове (*ius scriptum* – “писано” право);
- правови обичаи (*ius non scriptum* – “неписано” право);
- съдебна практика (прецедент);
- договорно споразумение и др.

➤ **Международноправните императивни принципи и международните договори** са част от международното право – това е израз на осъзнаването, че всяка **отделна държава е само част от реално съществуващата международна общност**. Съвременното международно право съдържа принципи и норми, които са признати от всички държави и са задължителни за тях. Локалните международни правила, съдържащи се в договорите между отделните държави, трябва да са съобразени както с вътрешнодържавното законодателство, така и с общопризнатите международни норми. Международноправните норми на ратифицираните международни договори имат предимство пред нормите на вътрешното законодателство. В случай

на противоречие с правните норми на международния договор, нормата на вътрешното законодателство остава да съществува, без да бъде прилагана. При прекратяване на действието на международния договор противоречащата му правна норма от вътрешното законодателство пак се прилага, ако дотогава тя не е била отменена.

➤ **Нормативните актове са официални писмени документи, издадени от компетентните държавни органи, които установяват правните норми, регламентиращи определени сфери на обществените отношения.** Групата на нормативните актове, т.нар. “писано” право, е един от основните източници на правните норми. Това са: **Конституцията, законите, подзаконовите нормативни актове** (постановленията на Министерския съвет, правилниците, наредбите, инструкциите на министри и други централни органи, актове на общинските съвети). Системата на нормативните актове има *йерархическа структура*.

Най-голяма юридическа сила има Конституцията, след нея – законите. Всички останали нормативни актове трябва да бъдат съобразени с тях. **Основно понятие в тази система е законът. Законът е правна норма, създадена от законодателната власт на държавата.** Съществуват няколко класификации на законите. С оглед на тяхното значение и сила за обществото законите се разделят на *конституционни и обикновени*. Конституционните са основни закони, съдържащи правни норми от най-общ характер, които служат за основа, върху която се развива законодателството в държавата. Обикновените закони не бива да противоречат на Конституцията. Според материята, която уреждат, законите биват: граждански, наказателни, финансови, процесуални и др. Според това дали се уреждат цели области на правото, или отделни негови части, се различават *кодекси и отделни закони*. С кодекс се уреждат обществените отношения, които са предмет на цял клон на правната система или на особено важен негов дял (напр. Трудовият кодекс е систематизиран законодателен акт, регулиращ трудовите отношения между работника и работодателя и др.).

Освен законите в групата на нормативноправните актове влизат **подзаконовите актове** на изпълнителната власт: правилниците, наред-

бите, инструкциите, наредбите на общинските съвети. *Правилник* се издава за прилагането на закона като цяло (напр. Правилник за прилагане на Закона за собствеността и ползването на земеделските земи – ППЗСПЗЗ). *Наредба* се издава за прилагане на отделни разпоредби или части на нормативен акт от по-висока степен. *С инструкции* се дават указания на подчинените органи по прилагане на правилници и наредби. Обикновено инструкциите се издават от специализирани органи на централната администрация. *Наредбите на общинските съвети* се характеризират с ограничен териториален обхват, освен това те могат да се отнасят до точно определени матери (напр. комунално-битова дейност и др.).

➤ *Правовият обичай е санкционирано от държавата правило за поведение, което се е наложило вследствие на фактическото му и продължително прилагане и което се е изпълнявало с убеждението, че то е правно задължително.* Правовият обичай трябва да отговаря на следните изисквания:

- да съдържа в себе си норми, които се основават на “правно убеждение” и се проявяват в повече или по-малко често прилагане;
- да не противоречи на разумността;
- да не нарушава добрите нрави;
- да няма в основата си заблуда;
- да се явява резултат от функционирането на една или друга национална институция.

Понастоящем правовият обичай сравнително рядко се използва като източник на правни норми. По-широко приложение той има в областта на търговията изобщо, във външната и морската в частност (обичаи на търговското мореплаване, обичаи на пристанищата, международни обичаи).

➤ *Съдебна практика (прецедент). Прецедентът* (лат. praecedens – предхождащ) *е поведение в определена ситуация, което се разглежда като образец за поведение при аналогични*

обстоятелства. Съществуват два вида прецеденти: съдебен и административен. *Съдебен прецедент* е съдебно решение по конкретен спор (дело), задължително за съдилища от същата или по-ниската инстанция при решаване на подобни спорове (дела) или служещо за образец при тълкуване на закона. Страните на прецедентното право са: САЩ, Великобритания, Канада, Австралия и др. *Административен прецедент* – решение, прието от административен орган или административен съд по определен административен въпрос, разглеждано като образец при решаване на подобни проблеми.

В България съдебният прецедент не е признат за пряк източник на правни норми. Обаче, както и в редица други европейски държави, не се отрича значението на съдебната практика при функциониране на правната система. Обобщаването на съдебната практика става чрез постановления и тълкувателни решения на Върховния съд. Тези постановления и тълкувателни решения се публикуват в съответни бюлетини и сборници. Постановленията и решенията на Върховния съд черпят своята задължителна сила от подчиненото положение на по-ниските инстанции на Върховния съд, от авторитета на последния.

➤ **Договорното споразумение – като косвен източник на правни норми.** В чл.9 от ЗЗД е записано: “Страните могат свободно да определят съдържанието на договора, доколкото то не противоречи на повелителните норми на закона и на добрите нрави” и **“Договорите имат сила на закон за тези, които са ги сключили”**. Договорите могат да бъдат изменени, прекратени, разваляни или отменени само по взаимно съгласие на страните или на основания, предвидени в Закона (чл.20 ЗЗД). Принципът на свободното договаряне създава предпоставки за появата на нови правила за поведение, които не са посочени изрично в Закона или друг нормативен акт.